

Een en ander verliep niet zonder problemen. Kerkeraad en overheid divergeerden zo nu en dan over tempo, gestrengheid en invulling van optreden; gemeenteleden bleken onwillig of onmachtig zich aan de eisen van de kerkeraad te conformeren. Maar er waren ook gemeenteleden, die het kerkeraadsoptreden onvoldoende oordeelden: voor piëtisten van labadistische snit bleef de kerkeraad zich teveel met uiterlijke zaken ophouden, teveel belang hechten aan een ruime gereformeerde doopspraktijk. Het was niet alleen de bekende Anna Maria Schurman, die in de ban van De Labadie geraakte. Er werden in Utrecht meer gelijkgezinden gevonden. Niemand minder dan dominee Van Lodensteyn raakte al somberder gestemd over de effecten en mogelijkheden van het kerkeraadstreven.

Er zijn heel wat meer resultaten van soortgelijk lokaal onderzoek elders vereist, om verantwoorde generalisaties over de betekenis van het streven naar nadere reformatie te kunnen formuleren. Dit Utrechtse onderzoek lijkt echter wel belangrijke aanwijzingen daarvoor te leveren. Het streven naar nadere reformatie van de kerk en disciplineren van de samenleving stuitte aan de ene kant op maatschappelijke situaties en verhoudingen, die een onbelemmerde doorwerking verhinderden: de politiek-maatschappelijke invloed van de kerk was te gering. Aan de andere kant vertoonde het sporen van innerlijke spanning: het wilde een preciese volkskerk, een Verbondsgemeenschap met ruime doopspraktijk en een streng bewaakte avondmaalsgang. Voor de strikt piëtistisch gezinden was dat een te objectieve benadering. Zij trokken zich dan ook uit het kerkelijk-maatschappelijk streven naar nadere reformatie terug in de beweging van de nadere reformatie, die — voorzover niet reeds als de labadisten buiten de kerk getreden—zich in gezelschap en conventikel terugtrok. Het streven naar nadere reformatie en de beweging van de nadere reformatie verhouden zich in deze formulering als cultuurbeweging en subcultureel residu. Hoe die scheiding der geesten zich in de praktijk voltrokken heeft, en wanneer, zal, zoals gezegd, pas op grond van meer onderzoek vast te stellen zijn.

G. J. Schutte

B. Capp, *Cromwell's Navy. The Fleet and the English Revolution 1648-1660* (Oxford: Clarendon Press, 1989, xii + 420 blz., £40,-, ISBN 0 19 820115 X).

This highly-detailed study of the English navy under Cromwell and the Commonwealth is, in every respect, an admirable contribution to the field of naval history. The book breaks completely free from the narrow range of perspectives and concerns which characterize and, some would say excessively constrain most traditional naval history writing. The work is in fact a highly sophisticated—and immensely erudite—study in social, political and religious history using the navy as a focus. As such it not only provides a definitive account of Cromwell's navy but is a major contribution to the general history of not only England but maritime Europe in the period. The only element of weakness (detected by this reviewer at any rate) is the relative paucity of relevant Dutch, German, French, Spanish and Italian sources consulted.

The strategic and military roles of the navy are by no means neglected, the author's sections on the Anglo-Dutch War of 1652-1654, Anglo-Dutch maritime relations after 1654, the Anglo-Spanish War of 1655-1660 and the Baltic crisis of 1657-1660 all being concise but at the same time containing novel insights and new material. But this side of the subject takes up only a relatively small part of this substantial book. The great bulk is devoted to the navy's role in England's domestic politics and to the political, and social make-up of the navy itself. Professor

Capp expertly and minutely analyses the officer corps, the patronage and promotion systems, discipline, victualling, manning and impressment, and social life on board. One of the longest and most valuable chapters is that discussing the subject of religion in the fleet. There is also a six-page section discussing sexuality in Cromwell's navy which argues that homosexuality among the seamen was in fact much less rife than has sometimes been supposed.

In the selection of higher officers in this period ideological and religious considerations undoubtedly counted for a good deal. Political reliability evidently 'was the key issue in remodelling the officer corps after the king's death'. It is striking that the emphasis on choosing officers noted for their puritan religious zeal was at its greatest during the great expansion of the navy which attended the First Anglo-Dutch War. Nevertheless traditional social prejudices which dictated that captains and other higher officers should be of 'gentle' rather than of 'mean' birth continued to carry weight.

One of the most important sections of professor Capp's book is that dealing with manning and impressment. In contrast to the contemporary Dutch navy, the English navy, even in this period of heightened ideological and religious zeal, could not do without large numbers of pressed men. The impact of the press-gangs was particularly great in the London area, and around the Thames estuary. By contrast they were generally ineffective in small ports where there was no military governor to back them up. Yet, despite the indispensability of impressment, the unprecedented expansion of the English navy which marked the years of the First Anglo-Dutch War was partly achieved by raising greatly increased numbers of volunteer seamen from the fisheries and merchant fleet. Ironically, these men were absorbed into the navy not only owing to prospects for plunder but by Dutch success in disrupting English maritime commerce with the Baltic and the Mediterranean thereby throwing many English seamen out of their usual work, forcing them to resort to the navy to feed themselves and their families.

Jonathan I. Israel

J. Almagor, *Pierre des Maizeaux (1673-1745), Journalist and English Correspondent for Franco-Dutch Periodicals, 1700-1720* (Studies van het Instituut Pierre Bayle XX; Amsterdam-Maarssen: APA-Holland University Press, 1989, xii + 284 blz., f74,20, ISBN 90 302 1020 6).

De misschien wel omvangrijkste correspondentie uit de achttiende eeuw op het gebied van boekhandel en tijdschriftengeschiedenis is die van de Hugenootse publicist, journalist en vertaler Pierre des Maizeaux. Deze collectie, in het bezit van de British Library in Londen, waar Des Maizeaux van 1699 tot zijn dood in 1745 was gevestigd, is nu voor het eerst volledig geïnventariseerd. Joseph Almagor heeft met dit enorme en nauwgezet uitgevoerde karwei een voor de vroeg-achttiende-eeuwse cultuur- en ideeëngeschiedenis rijke bron toegankelijk gemaakt. De hoofdmoot van de verzameling bestaat uit rond 1350 brieven die aan Des Maizeaux werden gericht door ruim 220 correspondenten uit heel Europa, waaronder prominenten als Leibnitz, Hume en Voltaire. Het specifieke belang voor de Nederlandse cultuurgeschiedenis ligt echter in het feit dat het overgrote deel van de brieven afkomstig is uit de kring van de in de Republiek gevestigde publicisten, uitgevers, tijdschriftredacteuren en boekhandelaren, voor wie Des Maizeaux als Londens correspondent en contactpersoon optrad.

Des Maizeaux, in 1685 met zijn familie uit Frankrijk naar Zwitserland gevlucht, was voorbestemd om predikant te worden, maar vertrok na zijn studie theologie in 1699 naar